

Andrej Ule
**DELO FILOZOFOV
V SODOBNI DRUŽBI**

181-186

ODDELEK ZA FILOZOFIJO
FILOZOFSKA FAKULTETA
UNIVERZA V LJUBLJANI
ANDREJ.ULE@GUEST.ARNES.SI

::DELO FILOZOFOV V SODOBNI DRUŽBI

UDK: 101.9:314/316"20"

Tale zapis je bolj skica kot izdelan sestavek, namenjen pa je premisleku o tem, kaj filozofi počnemo in kaj so osnovni okviri našega snovanja in početja v slovenski družbi. Pri tem se spominjam na svojo filozofsko dejavnost nekako v zadnjih petdesetih letih (tj. od sedemdesetih let prejšnjega stoletja), odkar sem v slovenski akademski in splošni javnosti prisoten kot filozof. Spominjam se tudi razmeroma skromnih okvirov delovanja Slovenskega filozofskega društva (SFD) v prvih desetletjih svoje filozofske prezenze, kar je bilo pogojeno tudi s tedanjo družbeno-politično klimo v Sloveniji, ki filozofiji in filozofom nikakor ni bila naklonjena. Filozofi (zlasti mlajši) smo bili namreč dokaj kritični do tedanje politike in tudi do družbenega stanja na sploh v Sloveniji in Jugoslaviji, preveč smo namreč simpatizirali s tedanjim študentskih gibanjem in s kasnejšimi civilnodružbenimi gibanji v Sloveniji. Kolikor vem, tudi prej, tj. od šestdesetih let prejšnjega stoletja, kolikor sega historiat »novega« SFD-ja, ni bilo nič drugače, kvečjemu težje, ker je bil pritisk politike in vladajoče »marksistične« ideologije še močnejši. Pomemben korak k osamosvajanju filozofov je bil tudi začetek izhajanja splošno humanistične in družboslovne revije *Anthropos* na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, ki smo jo v glavnem urejali filozofi in je tako za kakih 15 let postala naša primarna strokovna revija. Kolikor se spomnim, so bili sploh mnogi koraki v razvoju filozofije v Sloveniji povezani z začetki izhajanja pomembnih filozofsko usmerjenih revij (npr. *Problemi*, *Časopis za kritiko znanosti*, *Nova revija*, *Poligrafi*, *Filozofski vestnik*, *Acta Analytica* in *Analiza*). Takšne revije so bile namreč praviloma povezane z oblikovanjem posebnih filozofskih usmeritev ali celo posebnih filozofskih društev. To kaže na živost naše filozofije in na potrebo po bolj artikulirani filozofski javnosti, res pa je, da se je to dolgo časa povezovalo z nekakšnim »zamiranjem« našega skupnega filozofskega društva. Zato lahko le pohvalim prizadevanje pomlajenega vodstva SFD za reaktivacijo društva in za oživljanje splošne filozofske dejavnosti v Sloveniji, še posebej v okoliščinah histeričnih zapiranj prostorov javnosti zaradi groženj trenutne pandemije.

Toliko za uvod, sedaj pa k svoji temi, tj. k osvetlitvi mesta in vloge filozofije v sedanji slovenski družbi. Moram takoj pripomniti, da izraz »slovenska družba« razumem kot okrajšavo za »družbo v sedanji Republiki Sloveniji«, ne pa kot izraz za kako »nacionalno« opredeljeno skupnost. Ne verjamem namreč v nobeno tovrstno skupnost, še manj pa verjamem v kako nacionalno opredeljeno filozofijo. Gre le za dejavnost strokovno kvalificiranih filozofskih avtorjev in avtoric na območju sedanje Republike Slovenije. Podobno ne verjamem tudi v nobeno širšo, npr. »evropsko« filozofijo ali »evropsko« družbo, le v »človeško« družbo in v filozofijo sedanjega človeštva. Vendar pa je vseeno relevanten problem, kako naj filozofsko razmišljujoči ljudje v Sloveniji usmerimo svojo dejavnost v razmerah, ki jih označuje pandemična in ekonomska kriza, nenehna nihanja med zapiranjem in odpiranjem družbe in drsenje države v populistično regresijo.

Pojem »družba« pa razumem že malo bolj izostreno, namreč kot skupnost ljudi, ki se družijo, združujejo v nek zaokrožen krog medsebojnih odnosov, interesov, tudi konfliktov, vendar skušajo »ostati skupaj« in gojijo nekaj dolgoročno povezovalnih dejavnosti, ki dajejo tej skupnosti poseben značaj, prepoznaven tako članom te skupnosti kot tudi »tujcem«. Seveda je takšna povezovalna dejavnost največkrat kaka vodilna nacionalna kultura (jezik, umetnost, skupna zgodovina itd.), vendar ne le to, vsaj v Sloveniji je to tudi nacionalna država in njene institucije, pa omrežje ekonomskih, šolskih, medijskih, zdravstvenih, akademskih, strokovnih idr. institucij in dejavnosti, ki dajejo poseben ton in obraz početju in življenju ljudi na prostoru, ki ga zajema sedanja Republika Slovenija. Bistveno za obstoj družbe je, da je več kot le skupek posameznikov in njihovih dejavnosti na danem prostoru, da odpira skupni čas in prostor druženja in je to vsaj pri večini prebivalstva sprejeto kot neka vrednota in ne le kot neko dejstvo.

Naj navežem nadaljevanje svoj prispevek na neko razpravo izpred par let v Nemškem sociološkem društvu, kjer so se mnogi udeleženci pritoževali nad upadanjem zanimanja in pomenljivosti družboslovja v Nemčiji. Pa je vstal eden od nemških sociologov in dejal nekako takole: »Pa kaj se sploh razburjate?! Saj nimamo več nobene 'Gesellschaft,' povsod je le še samo 'Society.' Kaj naj potemtakem tu dela 'Gesellschaftswissenschaft,' saj je dovolj le 'social science'?« Prisotni so se zasmejali in grenko prikimali. Tole se seveda ne da dobro prevesti v en jezik, kajti vic je prav v tem, da meša nemške in angleške izraze za »socialno« združevanje. Vsekakor je pomenljivo, da so vsi udeleženci, ki so pripadali zelo raznolikim idejnim in političnim usmeritvam, zelo dobro in očitno podobno razumeli povedano in njegovo globljo poanto. To pomeni, da gre za dobro utrjeno in splošno razširjeno opažanje.

Moram še dodati, da razlika med Gesellschaft in Society ni isto, kot že od prej znana razlika med Gesellschaft (družba) in Gemeinschaft (skupnost), ki jo je že v dvajsetih letih prejšnjega stoletja uvedel nemški družboslovec Ferdinand Tönnies, namreč razlika med povezavo med ljudmi, ki sloni na medosebnih povezavah, na skupnih čustvih, sorodnih izrazitih občutkih pripadnosti ter med povezavo, ki sloni na formalnih, neosebnih povezavah, brez izrazitih čustvenih vezi ali izrazitih občutkov pripadnosti. V našem primeru pa gre za razliko med povezavo med ljudmi, ki predvsem omogoča druženje ljudi ob določenih skupnih interesih, vrednotah, odpira skupni čas in prostor druženja in povezavo, ki je predvsem enotna institucionalna urejenost človeških dejavnosti na določenem ozemlju. Seveda se oboje lahko prepleta med seboj, vendar lahko občutimo jasne razlike, če gre za bolj izrazite oblike enega ali drugega.

Še se spomnim, ko smo v času študentskih gibanj vneto študirali tedanje »družbe«, in to predvsem ob pomoči nemške »Gesellschaftskritik« in »Kritische Theorie der Gesellschaft«, kasneje pa smo vse bolj prehajali na anglosaške avtorje in izvore, pa naj je šlo za »social sciences«, »social criticism«, »system theory« ali kaj drugega. Čeprav je šlo za na videz podobne zadeve in izraze, smo občutili pomenski pomik od bolj »znotraj evropskega« prostora, ki je še omogočal skupne in skupnostne boje

za kvalitetnejše življenje in delo, k bolj anglosaškimi prostorom, kjer se je že močno uveljavljal neoliberalizem in privatistični individualizem. No, potem je prišla še eminentna neoliberalna političarka gospa Thatcher, ki je s svojim znamenitim ironiziranjem družbe in družbenega (da, celo society, kaj šele Gemeinschaft), češ, saj imamo zgolj posameznike in njihove interese in ničesar splošnejšega, kar bi jih povezovalo, tako rekoč manifestno pokopala vse eminentno družbeno. Tank neoliberalizma je po večjem delu sveta dejansko skoraj izvotlil vse družbeno in po vseh zahodnih in »tranzicijskih« državah so nam po večini preostale le institucije države, dela, trga in kapitala in množice posameznikov, ki se povsem partikularno in utilitarno vedejo drug do drugega in do institucij. Če kaj, je izbruh pandemije COVID 19 jasno pokazal na iluzornost takšnega prizadevanja, saj je jasno, da le vračanje eminentno družbenega prostora-časa, ne pa zanašanje na razne institucije, kaj šele zanašanje na »zainteresirane« posameznike, omogoči nujno potrebno solidarnost, prostovoljno in večinsko sprejeto odpoved določenim svoboščinam ter kontinuirano skrb za pomoči potrebne člane skupnosti. Menim, da takšne razmere neposredno prizadevajo vse razmišljujoče in iskreno čuteče ljudi, vsaj upam, da sem sodi tudi večina filozofov. Vidim predvsem tri naloge za sodobne filozofe, ne le v Sloveniji, temveč na sploh v sedanjem času.

Mislím, da je ena od prvenstvenih nalog sodobnih filozofov ta, da vsak na svojem območju in načinu filozofiranja, *prispevamo k ponovnemu osmišljanju in oživljanju dejansko družbenega, tako kot načina bivanja kot tudi prostorov-časov za druženje ob negovanju temeljnih sestavin človečnosti*: so-bivanje, solidarnost, sodelovanje, soodgovornost za dobro posameznikov in skupnosti. Sam pri sebi vidim to nalogo kot reafirmacijo in reanimacijo specifično duhovnih kvalitet in duhovne naravnosti v pojmovanju, čutenju in ravnanju ljudi v raznih družbenih okoliščinah, vendar brez zavezanosti metafizično-spekulativnim koncepcijam duha. V sedanjih slovenskih razmerah je ta naloga še toliko bolj pomembna zato, ker smo se dolga desetletja srečevali in se še vedno srečujemo s pretežno ideologiziranimi oblikami povzdigovanja ali zametovanja duha.

Prizadevanje za reafirmacijo in reanimacijo pojma duha kot bistvene sestavine polja družbenega imam za pomembno zato, ker je prav živ smisel in čut za duhovno prezenco v človeških dosežkih, delu, odnosih in življenjskih situacijah nujno potreben gradnik dejanske družbene vezi med ljudmi. Žal je pozna moderna s svojim pretežno kapitalskim in potem še tržno-tehnokratskim »modelom« razvoja izvotlila prav sposobnost ljudi vseh družbenih slojev, zlasti v tehnološko razvitih družbah, za dojemanje duhovne prezence in duhovnih kvalitet in nam namesto tega ponuja (še boljše: »prodaja«) razne simulakre in nadomestke duha, npr. modno artificialne in estetizirane potrošniške produkte in usluge ali tržno, ideološko in politično uporabne popularne vrednote, ideje in smotre, ki se promovirajo po raznih medijih. Pravim, da gre za posebno obliko odtujitve, za odtujitev duha. Res je sicer, da je potrebno stremeti, kot bi dejal Marx (in še marsikdo), k globalni in temeljiti preobrazbi celotnega mehanizma družbene produkcije in reprodukcije (ali kot bi lepo po slo-

vensko dejali »dela in življa«), ki je temeljni vzrok in dejavnik navedene odtujitve duha, vendar pa je znotraj prizadevanja po splošni preobrazbi dela in življa potrebno posebno pozornost in energijo posvetiti prav reafirmaciji in reanimaciji pristno duhovnih kvalitet in duhovne naravnosti ljudi v njihovem vsakdanjem življenju. Mislim, da je bil prav manko tovrstnega prizadevanja, celo odpor do njega, eden glavnih »krivcev« za katastrofalne pogoške skoraj vseh dosedanjih poskusov celostnih družbenih preobrazb.

Druga ključna naloga filozofov v sedanjih razmerah umiranja družbenega je prizadevanje za *družbeno in kulturno osmišljeno spoznanje*. Za sodobno družbo je značilno, da tovrstnega spoznanja skorajda ne pozna več in tudi ne ceni kaj dosti. Namesto tega pa toliko bolj goji in ceni sicer morda artificialno artikularno, vendar partikularno spoznanje, ki se usmerja na doseganje pomembnih učinkov na naravo, družbo in človeka (npr. na proizvodnjo novega znanja, novih informacij, novih tehnik, spretnosti itd.), zanemarija pa človeški smisel vsega tega kot tudi zgodovinski in družbeni kontekst spoznavnega procesa. Temu pravim »eficientno spoznanje«. Ne morem reči, da gre za kako absolutno razliko ali za nujno nasprotje med obema spoznavnima usmeritvama, gre bolj za razliko v poudarkih, ki določajo značaj in usmeritev spoznavnega procesa. Zaradi svoje večje refleksivnosti in občutka za etično in spoznavno odgovornost in pritiska po čim bolj eficientnem spoznanju se zdi v našem času prizadevanje za osmišljeno spoznanje preprosto moteče in neskončno zastarelo. Sodobna družba namreč tudi sama izgublja spomin na svojo zgodovino, na svoj lastni proces nastanka in na svoje lastne kulturne in civilizacijske zasnove, namesto tega pa slepo proizvaja različne inovacije, običajno sledeč logiki dobička in drugih kratkoročnih koristi. Mislim, da lahko filozofi s svojo zmožnostjo razlikovanja med bistvenim in akcidentalnim, med dejanskim in virtualnim, med znanjem in verjetjem, argumentom in prepričevanjem ipd. pomembno pripomoremo k oživljanju interesa za družbeno in kulturno osmišljenim spoznanjem in motivirajo izobraženo javnost k temu, da se nakloni večja družbena podpora tistim okoljem, kjer se goji osmišljeno spoznavanje (in podobno, dejansko umetniški duh). Vendar moramo filozofi najprej doseči, da se sami naučimo razlikovati med tistimi filozofskimi uvidi, ki predstavljajo prispevke k substancialnemu spoznanju in onimi, ki predstavljajo spretno kombinatoriko različnih idej in podobno se moramo naučiti dobro razlikovati med argumenti, ki dejansko osvetljujejo in poglobljajo določeno tematiko in razpravo in artificialnimi pseudo-upravičenji ali pseudo-kritiko določenih tez. V slovenskih razmerah je takšno razlikovanje še toliko bolj zapleteno in zahtevno delo, ker se je v javnosti dokaj utrdilo prepričanje, da je filozofija zgolj nek spreten verbalizem, da ne rečem sofistika, morda sicer zunanje bleščeča, vendar dejansko brez teže. Mislim, da je takšno stanje tudi posledica dejstva, da smo v Sloveniji praktično eliminirali kulturo argumentiranega soočenja nasprotnih mnenj in prav tako kulturo razvijanja teoretskih domnev ob navajanju možnih oporečnih mnenj ali dejstev. Namesto tega pa imamo opraviti s poplavo mimobežnih apodiktično izrečenih trditev, z redkim resnim soočenjem nasprotnih stališč. Medsebojna soočenja se praviloma odvijajo kot spopadi za vpliv in ugled.

Sam se s svojim filozofskim delom trudim prispevati k substancialnim spoznanjem predvsem tako, da že dalj časa raziskujem oblike in vzorce znanstvenih razlag, oblikovanje znanstvenih modelov, hipotez in teorij in po možnosti promoviram dejansko racionalne oblike argumentacije v znanosti in v javni sferi. Pri tem me vodi osnovno vodilo, da je prizadevanje za substancialno spoznanje nadvse resno delo, ki je obenem nadvse osebno naravnano in splošno zavezujoče. Takšno delo se že po svoji »naravi« upira oblagovljenju, trženju in instrumentalizaciji. Prosto po Kantu predstavlja »splošno in javno rabo uma« v interesu razsvetljenja uma.

Tretjo ključno nalogo filozofov vidim v tem, da s svojo sposobnostjo za bolj poglobljeno refleksijo problemov *pomagamo eksplicirati in ozaveščati splošne norme in pravila praktične in teoretske racionalnosti*, ki se ne zaustavlja na mejah klasične individualne ali ekonomske racionalnosti, niti ne beži od nje stran v domnevno svobodna, neomejena območja transracionalne ali absolutne gotovosti ali v domnevno svobodno menjavo različnih teoretskih kontekstov. To se mi zdi precej zahtevna in odgovorna naloga in nisem prepričan, de se je slovenski filozofi dobro zavedamo. Domnevam, da smo zato le šibko prisotni v preobrazbi slovenske družbe iz pozno moderne družbe tveganj v družbo znanja, da pa z bolj poglobljenim razmislekom o sebi in svojem delu lahko veliko prispevamo k tej preobrazbi. Veliko število dobro usposobljenih filozofskih ekspertov v Sloveniji morda kaže na velik, a neizkoriščen potencial racionalne refleksije in filozofskega znanja v Sloveniji. Sam se po svojih močeh trudim za teoretsko elaboracijo raznih oblik individualne in kolektivne racionalnosti, predvsem raznih oblik kolektivnega znanja in doseganja razumnega soglasja v okoliščinah negotovosti in raznih nasprotij. Menim, da je tu ključno ohranjanje svobode in človeškega dostojanstva vseh udeležencev v razgovoru in »ne-nevtralnno« zagovarjanje temeljnih vrednot demokratične družbe, kajti le te nam lahko pomagajo vzpostavljati človeško življenje, ki je vredno življenja.

Navedene tri naloge filozofov seveda ne izčrpajo možnosti in priložnosti za tvorno in emancipatorno delovanje filozofov v sedanjih družbenih razmerah v Sloveniji; so tiste, ki so mi stalno pred očmi in katerim sem se tudi sam v največji meri zavezal. Sodeč po svojih izkušnjah s filozofskim delom pa menim, da jih je vredno izpostaviti kot splošno pomembne filozofske zadolžitve, kajti v njihovem udejanjanju mora filozof pokazati tako svojo intelektualno prodornost in duhovno globino kot svojo človečnost.

Mislim, da za resne filozofe še vedno velja Platonov nasvet, ki ga je dal v ob koncu devete knjige Države, namreč da je sicer vseeno, ali idealna država obstaja ali ne, ali morda bo obstajala ali ne: filozof se bo ukvarjal samo z zadevami *te* države in nobene druge (Država, 592b). Ali drugače rečeno, filozof naj se vede tako, kot da je odgovoren za »svojo« idealno državo in naj ne pristaja na to, da je podanik kake »koruptne« realne države.